

Innehåll

Sammanfattning	5
1 Författningsförslag.....	7
1.1 Förslag till lag om upphävande av ridderskapets och adelns privilegier (1723:1016 1).....	7
1.2 Förslag till lag om ändring i riddarhusordningen (1866:37 s. 1)	8
2 Bakgrund och utgångspunkter	13
3 Adelns historia	19
4 Något om de s.k. historiska arrendena	27
5 Hur ser den svenska adeln sig själv i dag?.....	33
6 Riddarhusdirektionens synpunkter till konstitutionsutskottet	35
7 Överväganden	37

Sammanfattning

I denna promemoria görs följande bedömningar och lämnas förslag till härav föranledda lagändringar.

Ridderskapets och adelns privilegiebrev från år 1723 är numera obsolet och bör upphävas.

1866 års riddarhusordning utgör stadgar för det i praktiken privaträttsliga subjektet ridderskapet och adeln. Riddarhusordningen har dock givits en formell offentligrättslig karaktär, bl.a. genom att ändringar däri skall stadfästas av regeringen. Denna offentligrättsliga status bör upphöra. Riddarhusordningen kommer därefter att vara en rent intern angelägenhet för ridderskapet och adeln.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om upphävande av ridderskapets och adelns privilegier (1723:1016 1)

Härigenom föreskrivs att ridderskapets och adelns privilegier (1723:1016 1) skall upphöra att gälla vid utgången av december 2002.

1.2 Förslag till lag om ändring i riddarhusordningen (1866:37 s. 1)

Härigenom föreskrivs i fråga om riddarhusordningen (1866:37 s. 1)¹

dels att 5 § 1 mom. samt 6, 21 och 23 §§ och skall ha följande lydelse,

dels att 33 § skall upphävas.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 § 1 mom.²

En var till myndig ålder kommen adelsman, som är mantalsskriven i riket, är skyldig att varje år, under vilket han taxeras till statlig eller kommunal inkomstskatt erlägga den avgift – riddarhuskapitationsavgift – som för riddarhusets underhåll och därmed sammanhängande ändamål kan varda av ridderskapet och adeln beslutad *och av regeringen till efter rättelse kungjord*. Avgiften skall erläggas före årets slut.

En var till myndig ålder kommen adelsman, som är mantalsskriven i riket, är skyldig att varje år, under vilket han taxeras till statlig eller kommunal inkomstskatt erlägga den avgift – riddarhuskapitationsavgift – som för riddarhusets underhåll och därmed sammanhängande ändamål kan varda av ridderskapet och adeln beslutad. Avgiften skall erläggas före årets slut.

¹ Senaste lydelse av 33 § 1977:1142.

² Senaste lydelse 1992:949.

6 §³

Ridderskapet och adeln skall sammanträda å riddarhuset till lagtima adelsmöte vart tredje år den tredje lördagen i februari.

Skulle ridderskapet och adelns sammanträdande å annan tid, än nu sagt är, av *regeringen påbjudas, eller* av riddarhusdirektionen anses nödvändigt för avgörande av något ärende, som ej tål uppskov, skall urtima adelsmöte äga rum å dag, som *i förra fallet av regeringen och i senare* av direktionen bestämmas samt i allmänna tidningarna sist trettio dagar före den utsatta dagen kungöres; därvid tillika bör uppgivas det eller de ärenden, som föranlett ridderskapet och adelns sammankallande.

Skulle ridderskapet och adelns sammanträdande å annan tid, än nu sagt är, av riddarhusdirektionen anses nödvändigt för avgörande av något ärende, som ej tål uppskov, skall urtima adelsmöte äga rum å dag, som av direktionen bestämmas samt i allmänna tidningarna sist trettio dagar före den utsatta dagen kungöres; därvid tillika bör uppgivas det eller de ärenden, som föranlett ridderskapet och adelns sammankallande.

21 §⁴

Utom de i § 15 omförmälda frågor, ävensom sådana, vilka angå arbetssättet, må till överläggning och beslut hos ridderskapet och adeln förekomma:

vid lagtima adelsmöte:

1:o framställningar, som av regeringen till ridderskapet och adeln avlätas;

2:o frågor, som föranledas av den utav riddarhusdirektio-

Utom de i § 15 omförmälda frågor, ävensom sådana, vilka angå arbetssättet, må till överläggning och beslut hos ridderskapet och adeln förekomma:

vid lagtima adelsmöte:

1:o frågor, som föranledas av den utav riddarhusdirektio-

³ Senaste lydelse 1977:1142.

⁴ Senaste lydelse 1977:1142.

nen avgivna berättelse angående förvaltningen av riddarhus- och adliga stiftsärendena ävensom revisorernas berättelser, så ock framställningar, vilka i övrigt må av riddarhusdirektionen göras angående nämnda samt andra därmed sammanhang ägande ärenden;

3:o) riddarhusutskottets eller särskilt tillsatt utskotts utlåtande och förslag enligt vad i § 17 säges; och

4:o) motion, som av någon ledamot väckes angående ej mindre förenämnda ärenden än även frågor, som avse dels förslag till ändring i denna riddarhusordning, dels vad i övrigt till ridderskapet och adelns gemensamma angelägenheter är att hänföra; samt

å urtima adelsmöte:

allenast det eller de ärenden, som föranlett ridderskapet och adelns sammankallande.

nen avgivna berättelse angående förvaltningen av riddarhus- och adliga stiftsärendena ävensom revisorernas berättelser, så ock framställningar, vilka i övrigt må av riddarhusdirektionen göras angående nämnda samt andra därmed sammanhang ägande ärenden;

2:o) riddarhusutskottets eller särskilt tillsatt utskotts utlåtande och förslag enligt vad i § 17 säges; och

3:o) motion, som av någon ledamot väckes angående ej mindre förenämnda ärenden än även frågor, som avse dels förslag till ändring i denna riddarhusordning, dels vad i övrigt till ridderskapet och adelns gemensamma angelägenheter är att hänföra; samt

å urtima adelsmöte:

allenast det eller de ärenden, som föranlett ridderskapet och adelns sammankallande.

23 §⁵

Framställningar av regeringen ävensom frågor, vilka föranledas av riddarhusdirektionens förenämnda berättelse eller i övrigt av direktionen till ridderskapet och adeln hemställas, så ock frågor, vartill

Frågor, vilka föranledas av riddarhusdirektionens förenämnda berättelse eller i övrigt av direktionen till ridderskapet och adeln hemställas, så ock frågor, vartill revisorernas berättelser giva anledning eller

⁵ Senaste lydelse 1977:1142.

revisorernas berättelser giva varom motion blivit väckt, må anledning eller varom motion ej till avgörande företagas, inblivit väckt, må ej till avgörande företagas, innan utskott däröver sig yttrat.

Efter öppningssammanträdet äger adelsmötets ordförande att på ridderskapet och adelns vägnar besluta om remiss till utskott. Finnes motion såsom för sent väckt ej föranleda remiss, äger motionären vid nästkommande sammanträde med ridderskapet och adeln påkalla ständets beslut huruvida remiss skall ske.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2003.

2 Bakgrund och utgångspunkter

Det finns i dag två gällande författningar avseende den svenska adeln:

- Ridderskapets och adelns privilegier (1723:1016 1),⁶ och
- riddarhusordningen (1866:37 s. 1).

Vid 1999/2000 års riksmöte begärdes i en flerpartimotion förslag av regeringen om upphävande av all offentlighetsreglering specifik för adel.⁷ Motionärerna anförde att ridderskapets och adelns privilegier enligt privilegiebrev utgör en rest från ständsriksdagens tid, även om det inte finns något materiellt innehåll i brevet. Det är från bl.a. demokratisk synpunkt angeläget att både privilegiebrevet och riddarhusordningen inte längre har offentlighetsreglerad status.

Privilegiebrevet är älderdomligt och svårtillgängligt. Beträffande några av paragraferna har det i Regeringskansliets databas med Svensk författningssamling i fulltext (SFST) antecknats att de får anses ha upphört att gälla. När det gäller brevet faktiska innehåll kan följande exempel lämnas (valda bland de mindre omfattande paragraferna).

3 § Uti Riksens Cancellie skola och Adelige Personer brukade blifwa, så at Wi när omtränger måge hafwa dem, som sig på Riksens saker förstå kunna, och skickelige äro

⁶ Författningar som har utfärdats innan Svensk författningssamling fanns åsätts ett fingerat löpnummer, som anger ordningsföljden för författningens utfärdande.

⁷ Mot. 1999/2000:K251 av Johan Lönnroth m.fl. (v, fp, s).

allmänna in- och utrikes ährender at förrätta, på det at hwar och en må derigenom blifwa upväckt, at låta sina barn til lärdom och skickelighet upfostra, och Adelen således upmuntras, om dygd, snille och wettenskaper sig särdeles at Winläggia, hwar igenom de til sådane förmåner måge skattas wärdige, men intet räkna sig Adelige härkomsten til enda förtiensten: Hwarwid äfwen den (40 § uti Regerings-Formen) efterlefwes. (Hänvisningen till 40 § regeringsformen avser 1720 års regeringsform och har upphört att gälla.)

22 § Medan ock Sweriges Lag förmår, at Enkor och Faderlösa Barn, måge för all Cronones Wapnetienst fria wara, så länge Enka ogift, Sönerne omyndige och Döttrarne ogifta äro; Så skola de alle, så länge som de i samma tilstånd äro, frihet niuta på deras Morgongåfwo och alle arwegods. Samma Lag ware med dem, som hafwa fänug Fader; Men för deras aflingejord ega de wapnetienst uppehålla. Dock rusta Adelen i Skåne, Halland, Blekingen och Bohus Län efter Rusttienstordningen.

23 § Hwar och någon Adels Ryttare blefwe uti krigstider af Riksens Fiender fången, då wele Wi låta honom utlösa igen, lika som med Cronones öfrige krigsfolck sker, som råka i fiendens fångenskap.

I skrivelse den 17 maj 1866 överlämnade ridderskapet och adeln till Kungl. Maj:t för stadfästelse ett av det riksståndet antaget förslag till riddarhusordning. Kungl. Maj:t utfärdade riddarhusordningen den 22 juni 1866.

Riddarhusordningen innehåller bestämmelser bl.a. om vilka som utgör "Sveriges ridderskap och adel", om adelsmöte, om numreringen av bänkar i riddarhussalen och om utseende av riddarhusdirektion.

Beträffande den s.k. riddarhuskapitationsavgiften⁸ sägs i 5 § att envar till myndig ålder kommen adelsman, som är mantalskriven i riket, är skyldig att varje år, under vilket han taxeras till

⁸ **Kapitationsskatt** (av lat. *capita* 'tio' 'skatt som utgår efter "huvud"', av *ca* 'put' 'huvud'), skatt som utgår med lika stort belopp för alla skattskyldiga, t.ex. den kapitationsavgift som svensk adelsman betalar för underhåll av riddarhuset. Källa: Nationalencyklopedin.

statlig eller kommunal inkomstskatt erlägga den avgift – riddarhuskapitulationsavgift – som för riddarhusets underhåll och därmed sammanhängande ändamål kan bli av ridderskapet och adeln beslutad och av regeringen till efterrättelse kungjord. Avgiften skall erläggas före årets slut. Befrielse från erläggande av kapitulationsavgift får, då det föreligger särskilda omständigheter, medges av riddarhusdirektionen.

Enligt 6 § skall ridderskapet och adeln sammanträda på riddarhuset till lagtima adelsmöte vart tredje år den tredje lördagen i februari. Skulle ridderskapet och adelns sammanträdande på annan tid påbjudas av regeringen eller av riddarhusdirektionen anses nödvändigt för avgörande av något ärende, som ej tål uppskov, skall urtima adelsmöte äga rum på dag, som bestäms i förra fallet av regeringen och i senare av direktionen.

Enligt 21 § skall vid lagtima adelsmöte behandlas bl.a. framställningar från regeringen.

I riddarhusordningens avslutande bestämmelse (33 §) anges att, om ridderskapet och adeln beslutar ändring eller tillägg i riddarhusordningen, överlämnas beslutet därom till regeringen för stadfästelse.

Riddarhusordningen ändrades senast år 1992, då regeringen föreskrev, "efter framställning av ridderskapet och adeln", en ny lydelse av 5 § 1 mom. om skyldigheten att erlägga riddarhuskapitulationsavgift.⁹ Regeringen tillkännagav samtidigt i Svensk författningssamling den nya avgiften (150 kronor om året).¹⁰ Efter det att 1974 års regeringsform trätt i kraft hade avgiften dessförinnan höjts en gång (1977).¹¹

Det kan ifrågasättas huruvida det i det förstnämnda fallet verkligen rör sig om föreskrifter i den mening som avses i 8 kap. regeringsformen. Det handlar ju om en ren stadfästelse. Beslutanderätten beträffande ändringar i riddarhusordningen ligger hos det subjekt som denna avser, dvs. ridderskapet och adeln själva.¹²

⁹ SFS 1992:949.

¹⁰ SFS 1992:950.

¹¹ SFS 1977:752.

¹² Ridderskapet och adeln kan inte meddela föreskrifter enligt 8 kap. regeringsformen. Situationen är således i detta fall en annan än när regeringen utfärdar ("stadfäster") de

En jämförelse kan här göras med Sveriges advokatsamfund. Enligt 52 § samfundets stadgar¹³ gäller följande: "Föreslås ändring av dessa stadgar, tillkommer det fullmäktige att besluta där- om. – – – Beslutad stadgeändring skall för att bli gällande fastställas av Konungen."

Stadgarna ändrades senast år 1997, 2000 och 2001. Vid alla tre tillfällena fastställde regeringen ändringarna, inte genom förordning utan genom "regeringens beslut om ändring i stadgarna för Sveriges advokatsamfund".¹⁴ I det sistnämnda fallet löd ingressen till beslutet:

Sveriges advokatsamfund har den 29 maj 2001 beslutat om ändring av 3, 9, 26–28 och 31 §§ i samfundets stadgar. Samfundet har hos regeringen hemställt om fastställelse av ändringarna.

Regeringen fastställer att av 3, 9, 26–28 och 31 §§ i stadgarna för Sveriges advokatsamfund får följande lydelse. – – –

Det förefaller som om motsvarande ordning lika väl kunde ha valts vid stadfästandet av genomförda ändringar i riddarhusordningen.

Konstitutionsutskottet behandlade vid 1987/88 års riksmöte en motion om att ur statliga förordningar mönstra ut bestämmelser rörande adeln.¹⁵

Utskottet inhämtade i det ärendet yttrande från riddarhusdirektionen, som erinrade om de överväganden om den kvarvarande regleringen rörande adelns rättsliga ställning som gjorts av Grundlagberedningen.¹⁶ Beredningen hade gått igenom de bestämmelser i 1809 års regeringsform som inte borde få någon

lagar som har beslutats av riksdagen; regeringens medverkan är nämligen en nödvändig del i normgivningsprocessen (8 kap. 19 § regeringsformen).

¹³ SFS 1963:580.

¹⁴ SFS 1997:1116, 2000:739 och 2001:768.

¹⁵ Mot. 1986/87:K818 av Nils Berndtson (vpk).

¹⁶ SOU 1972:15.

motsvarighet i den nya regeringsformen. Till dem hörde 37 § om kungens rätt att nobilitera och om riddarhusordningen. Beredningen ansåg att ridderskapet och adeln var att betrakta som en offentligrättslig korporation för värden av gemensamma angelägenheter och att grunden för denna ställning, vilken adeln erhöll genom 1626 års riddarhusordning, utgjordes i första hand av 1866 års riddarhusordning, i vars 33 § – utan hänvisning till 37 § regeringsformen – stadgas att av ridderskapet och adeln beslutade ändringar i eller tillägg till riddarhusordningen skall stadfästas av Konungen. Adelns rättsliga ställning förändrades således enligt Grundlagberedningen om 37 § andra stycket regeringsformen upphävdes inte på annat sätt än att förankringen i grundlag upphörde.¹⁷

Under hänvisning till den prövning som företogs av Grundlagberedningen av frågan om den rättsliga regleringen av ridderskapet och adeln fann utskottet inte skäl förorda att man ”nu” vidtog åtgärder för att utmönstra kvarvarande bestämmelser som huvudsakligen torde beröra formerna för administrationen av vissa för adeln gemensamma fastigheter.¹⁸

I 1809 års regeringsform fanns bestämmelser i 37 § första stycket om erhållande och förlust av adelskap och i andra stycket om riddarhusordningen. Enligt föreskriften om riddarhusordningen fastställdes den av Konungen samt ridderskapet och adeln gemensamt; den bestämde hur ridderskapet och adeln fick sammanträda för att besluta om sina gemensamma angelägenheter.

Enligt 114 § skulle de forna riksståndens privilegier, förmåner, rättigheter och friheter fortfarande gälla, där de inte ägt oskiljaktigt sammanhang med den stånden förut tillkommande representationsrätten och således upphört att gälla med den. Ändring eller upphävande av de nämnda privilegierna m.m. fick inte ske annat än genom Konungens och riksdagens sammanstående beslut och med bifall, om frågan rörde ridderskapet och adeln nämnda privilegier m.m., av ridderskapet och adeln.

¹⁷ A. bet. s. 315 f.

¹⁸ Bet. KU 1987/88:10.

Grundlagberedningen angav vid sin genomgång av motsvarigheter mellan 1809 års regeringsform och beredningens förslag som motsvarighet till 114 § i den gamla regeringsformen punkt 9 i övergångsbestämmelserna. Denna punkt reglerade bestämmelser om Svenska kyrkan och prästeståndets privilegier.¹⁹

Mot den nu angivna bakgrunden gjorde konstitutionsutskottet den 22 februari 2001 följande bedömning:²⁰

Det förhållandet att riddarhusordningen och privilegiebrevet publiceras i offentlighetsordning i SFS och finns med i register över gällande författningar kan – liksom det förhållandet att beslut om ändring i riddarhusordningen överlämnas till regeringen för stadfästelse – ses som en påminnelse om förhållandena vid tiden för ständsriksdagens avveckling. Enligt utskottets mening finns det skäl att pröva förutsättningarna för och konsekvenserna av en ändring av den nuvarande regleringen. Utskottet föreslår att riksdagen med anledning av motion 1999/2000:K251 (v, fp, s) ger regeringen detta till känna.

Riksdagen beslutade i enlighet med konstitutionsutskottets förslag.

¹⁹ A. bet. s. 34 och 228 f.

²⁰ Bet. 2000/01:KU11 s. 60.

3 Adelns historia²¹

Adeln framstod länge som en social elit, skarpt avgränsad från samhället i övrigt. Karakteristiskt för adeln i alla länder var att dess maktinflytande stod i klart omvänt proportion till dess ringa numerär. Ordet *adel* är lågtyskt och betyder 'härkomst', 'börd'. I svenska språket kom det in som lånord mot slutet av 1400-talet. I dätida urkunder förekommer omväxlande termerna "frälsemän", "frälset", "adeln" och "ridderskapet". *Frälse* åsyftar här det grundläggande privilegium som ursprungligen gav upphov till adeln som en särskild samhällsklass genom att den enskilde som åtog sig att fullgöra vapentjänst i gengäld gavs frihet (frälse) från att erlägga skatt. Termen *ridderskap* kom efter hand att användas i förening med andra synonymer, t.ex. "ridderskapet och frälset", "ridderskapet och adeln".

I Sveriges första riksdagsordning (1617) fastställdes den officiella benämningen "Ridderskapet och Adeln". Om förklaringen till denna tautologiska konstruktion råder osäkerhet. Sannolikt är att man med dubbelbeteckningen särskilt ville framhäva de frälsemän som dubbats till riddare. Tänkbart är också att uttrycket går tillbaka till den ursprungliga indelningen av frälset inom och utanför kretsen av riksråd. Denna gruppering i högadel och lågadel fanns långt innan adelstitlar efter kontinentalt mönster infördes i Sverige av Erik XIV 1561. Formuleringar som "Sveriges rikes råd, ridderskap och menige adel" i riksdagshandlingar från 1580-talet låter ana en sådan kategoriuppdelning. Redan då fanns en klar social gräns mellan högadel (den betitlade

²¹ Huvudsaklig källa: Nationalencyklopedin (artikelförfattare: Jan von Konow).

adeln) och lågadel. Ännu i dag förekommer i Sverige i högtidligare sammanhang på Riddarhuset benämningen "Ridderskapet och Adeln", men sedan länge utan någon underförstådd ranggruppning.

Adeln som en avgränsad samhällsgrupp med högre status började framträda redan hos det forntida Orientens kulturfolk. I antikens Grekland hade den jordägande adeln också den politiska makten, åtminstone från 700-talet f.Kr. till 400-talet f.Kr., varefter den alltmer tvangs att dela den med en växande köpmannaklass. Den äldsta romerska adeln (patricierna) måste på liknande sätt redan på 300-talet f.Kr. dela makten med ledande plebejiska ätter (*nobiles*) och under senrepubliken och kejsartiden med en ny "halvadel", riddarståndet (*equites*).

Den adel som man i europeisk historia vanligtvis avser med denna term växte successivt fram under tidig medeltid. Dessförinnan har man betonat kopplingarna till länsväsendet, dvs. att adelsprivilegierna utgjorde belöning för krigstjänst (feodalism). Numera framstår emellertid den medeltida adelns framväxt i Västeuropa som en mera komplicerad process. De verkliga stormannafamiljerna – den blivande högadeln – framträder i källorna på 600- och 700-talen som lokala och regionala ledargrupper, stundom konkurrenter till kungamakten. Hit hör bl.a. de sedermera kungliga släkterna karolinger och capetinger, familjer som ytterst baserade sin maktställning på stora jordegendomar. I tider av svag centralmakt kunde sådana släktgrupperingar tillskansa sig en betydande maktställning. För att administrera släkternas utspridda egendomar och territorier krävdes underlydande befälhavare och domare, vilka i sin tur som stöd behövde välutrustat krigsfolk. Från 800-talet fram till 1000-talet skapades på så sätt ett heterogent stånd av militärt kompetenta befattningshavare med olikartade förpliktelser gentemot sina överordnade. Under påföljande sekler blev förpliktelserna (t.ex. krigstjänst) och privilegierna alltmer formaliserade och reglerade; medlemmarna av dessa grupper blev medvetna om att de tillhörde ett överskikt – att de var adelsmän. I flera fall tenderade förpliktelserna och privilegierna att bli ärftliga.

Under 1500- och 1600-talen infogades adeln i den tidigmoderna staten. Tidigare hade den ofta utgjort ett hot mot kungarna, men maktbalansen svängde nu till de senares fördel. Genom att antingen besegras i strid eller frivilligt ställa sig i kungamak-tens tjänst, övergick adeln till att bli det främsta riksståndet med företrädesrätt till höga statliga tjänster. Vissa grupper knöts nära kungens person och har betecknats som "hovadel", t.ex. i Ludvig XIV:s Versailles. Andra adelsfamiljer fortsatte att värna om sin lokala position, sina gamla anor och militära traditioner (s.k. svärdsadel). Framför allt medförde emellertid den tidigmoderna statens framväxt ett uppsving för nya adelsfamiljer, vilka togs i bruk av den statliga förvaltningsapparaten (s.k. ämbetsadel).

På 1700-talet utsattes adeln med sina privilegier för upplysningsfilosofins samhällsradikala tänkesätt. De nya idéerna emanerade från Frankrike, och detta land blev också det första som officiellt avskaffade adeln i samband med revolutionen 1789. Även i andra länder gick utvecklingen mot att adelskapet alltmera förlorade sin betydelse. Som en starkt bördspräglad och traditionsbunden social grupp kunde adeln emellertid ännu en tid bibehålla sin höga sociala status liksom sin från övriga samhälls-klasser avvikande karaktär. Liberala strömningar under 1800-talet och slutligen demokratins genombrott på 1900-talet – med ett avancerat jämlikhetstänkande som främsta budskap – resulterade i att även det sistnämnda särdraget hos adeln tonats ned. Adeln kan numera anses vara praktiskt taget helt assimilerad i samhället.

Adelns dominerande betydelse framför allt under medeltiden hängde samman med det dåtida krigsväsendet, vars viktigaste komponent till lands var det tunga pansrade rytteriet. Detta var emellertid mycket dyrbart att sätta upp och underhålla, och i en tid då staten ännu saknade samlade ekonomiska tillgångar, trädde förmögna medborgare emellan, och de blev därmed adelsmän. På så sätt kom adeln att bli en utpräglad krigarklass. Den omständigheten att den västeuropeiska adeln till stora delar utvecklades till följd av militära behov kom att prägla dess engagemang i samhället ännu långt efter det att alla privilegier och andra för-

måner upphört. Militär verksamhet har varit en dominerande syssla inom adeln i de flesta europeiska länder. En bidragande orsak har varit traditionernas styrka. Att ägna sig åt militära värv utvecklades med tiden till en särskilt för adeln karakteristisk släkttradition. Det adliga inslaget i officerskårerna inom många europeiska länders arméer var betydande ännu långt in på 1900-talet. Fram till första världskrigets utbrott 1914 fanns i vissa monarkiska stater (däribland Sverige) militära rangförband med officersrekrytering uteslutande från adliga familjer.

Adlig titulatur existerar fortfarande i flera europeiska länder, den enda återstoden av adelns forna privilegier och sociala särställning (förutom ett politiskt adelsprivilegium i Storbritannien).

Den svenska adeln räknar sin uppkomst från en s.k. herredag som under ledning av kung Magnus Ladulås avhölls på Alsnö kungsgård vid Mälaren (troligen) i september 1280. Därvid antogs Alsnö stadga, som kom att reglera det världsliga frälsets ställning på grundval av att den som presterade väpnad rusttjänst kompenserades med skattefrihet. I och med detta framträdde adeln som ett från övriga samhällsgrupper avskilt stånd med bestämda skyldigheter och rättigheter.

Den världsliga frälseklass (dess parallell var det andliga frälset, dvs. kyrkans folk) som nu växte fram hade ingen enhetlig sammansättning; spännvidden var betydande; från mäktiga jordägande stormän med talrikt, väpnat följe till ensamma kungatjänare utan domäner som personligen fullgjorde rustningsplikten. Man kan alltså redan från början tydligt skönja en uppdelning i högadel och lågadel. Den förstnämnda gruppens makt och inflytande ökade successivt genom giftermål, ämbetsinnehav, arv och köp. Som ett gemensamt drag utvecklades en ståndsmedveten hövisk livsstil, ett arv från det kontinentala riddarväsendet. Hit hörde även bruket av ärftliga heraldiska vapen, adelsvapen, varigenom såväl den enskilde adelsmannen som hans ätt profilerade sig med heraldikens symboliska och tidlösa språk.

När en systematiskt uppbyggd folkrepresentation började fungera under andra hälften av 1400- och första hälften av 1500-talen, blev adeln det ledande av de fyra riksständena. Under 1500-talet utvecklades adeln efter hand till ett slutet stånd med betydande företrädesrättigheter, vilket bidrog till att ytterligare avgränsa den från samhället i övrigt. Samtidigt ökade den sociala skiktningen inom adeln, framhävd genom införande av särskilda bördstitlar för högadeln. Detta skedde 1561 i samband med Erik XIV:s kröning, varvid några av högadelns främsta företrädare utnämndes till grevar och friherrar. Den förra kategorin omfattade tre personer tillhörande ätterna Brahe, Sture och Tre Rosor, den senare kategorin nio: Fleming, Gera (två bröder), Grip, Horn, Leijonhufvud, Oxenstierna, Stenbock (far och son). Grevarnas särställning markerades av att de dessutom tilldelades territoriella grevskap.

Vid denna tid hade vapentechnikens utveckling – främst tillkomsten av eldhandvapen och kanoner – drivit fram nya taktiska principer. Den operativa tyngdpunkten på slagfältet flyttades över till fotfolket. Därmed var det tungt utrustade riddarkavalleriets roll utspelad, men för den skull blev inte det adliga frälset onödigt. I stället kom adeln att i ökad omfattning tas i anspråk även inom statslivets alla andra områden, med bibehållna och t.o.m. utbyggda privilegier. Med kungamaktens förstärkta ställning fr.o.m. Gustav Vasa skedde emellertid en gradvis försvagning av högadelns inflytande, samtidigt som den icke-jordägande lågadeln ryckte fram på bred front. Därmed inleddes en ny etapp i den svenska adelns utveckling: från ett maktägande till ett stats-tjänande stånd.

Med 1626 års riddarhusordning fastställdes adelns sammansättning och verksamhetsformer. Ståndet indelades i tre klasser: herreklassen (första klassen), omfattande den betitlade adeln, dvs. grevar och friherrar, riddarklassen (andra klassen), till vilken räknades obetitlade ättlingar till riksråd, samt svennekklassen (tredje klassen), utgörande den övriga obetitlade adeln. Första och andra klasserna bildade högadeln, tredje klassen lågadeln. Vid adelsståndets riksdagssammanträden – som leddes av lant-

marskalken – hade varje klass en röst. Det innebar att högadelns båda klasser alltid hade majoritet gentemot lågadeln, trots att den sistnämnda numerärt var betydligt större än de högadliga klasserna tillsammans. Ätterna fick delta i riksdagarna med endast en representant vardera, som regel ättens huvudman. För att erhålla säte och stämma på riddarhuset fordrades att vederbörande ätt var introducerad, dvs. registrerad i ridderskapets och adelns matrikel. Vid introduktionen tilldelades varje ätt ett introduktionsnummer, med löpande nummerserie inom varje klass. Totalt har introducerats 142 grevliga, 406 friherrliga och 2 349 adliga ätter. Som nr 1 inom de olika klasserna uppfördes grevliga ätten Brahe, friherrliga ätten Stenbock (sedermera grevlig), adliga ätten Lilliehöök af Fårdala (riddarklassen) samt adliga ätten Carpelan (svenneklassen). Numera kvarstår endast 602 ätter som levande; 45 grevliga, 121 friherrliga och 436 adliga.

Under drottning Kristinas regeringstid fördubblades antalet lågadliga ätter, från 300 till 600, och de högadliga ökade från 13 till 81. Högadelns storhet och rikedom markerades utåt genom en rad slottsbyggen som Skokloster (Wrangel), Läckö (De la Gardie), Ericssberg (Gyllenstierna), Visingsborg (Brahe), Tidö (Oxenstierna).

Genom Karl XI:s reduktion, inledd 1680, bröts högadelns ekonomiska maktställning. Även dess politiska dominans inom ståndet upphörde, när klassindelningen på riddarhuset upphävdes 1719 och röstningen blev individuell. Den talrika lågadeln, som representerade huvudparten av officerskåren och ämbetsmannavärlden, kom nu att sätta sin prägel på adelns agerande. Mot slutet av 1700-talet inledde de ofrälse stånden på allvar sin inbrytning i adelns privilegierade domäner. Samtidigt inskränktes adlandet därigenom att det i och med 1809 års regeringsform endast kom att gälla huvudmannen inom vederbörande ätt. Sista gången adelskap utdelades i Sverige var 1902 (Sven Hedin).

Sin politiska ställning som det främsta av rikets fyra stånd uppgav adeln frivilligt genom sin medverkan i 1865 års representationsreform, varigenom ståndssamhället upphävdes och en tvåkammarriksdag infördes.

Adelns verksamhet styrs av 1866 års riddarhusordning. Ändring i denna kan endast ske genom beslut av adeln själv. Adeln i Sverige har numera inga särskilda rättigheter. Den har heller inga andra samhällsliga skyldigheter än vad som gäller för likartade korporationer. Adelns interna angelägenheter (bl.a. fondförvaltning och vård av riddarhuspalatset) behandlas av ett representantskap, kallat adelsmöte, vilket sammankallas vart tredje år och till vilket varje introducerad och ej utslocknad adelsätt har rätt att sända en företrädare. Adelns medlemmar (ca 25 000 personer) uppvisar i dag ett socialt tvärsnitt genom svenska folket.

Avslutningsvis kan nämnas att adliga namn, liksom andra efternamn, skyddas av namnlagen (1982:670). Enligt 20 § nämnda lag gäller att om någon har förvärvat ett egenartat efternamn, ett namn som lätt kan förväxlas med detta får användas av någon annan endast om han eller hon enligt namnlagen kan åberopa rätt till namnet eller om han eller hon eller släkten av ålder eller annars enligt ortens sed har burit det som tillnamn. Ett efternamn skall anses som egenartat, om det är ägnat att utmärka tillhörigheten till en viss släkt.

Det finns också ett skydd för utdöda släkters namn. Enligt 13 § första stycket 2 namnlagen får som efternamn nämligen inte godkännas, vare sig det är nybildat eller ej, ett namn som lätt kan förväxlas med ett allmänt känt efternamn som har burits av en utdöd släkt. Bestämmelsen aktualiserades i ett avgörande av Regeringsrätten år 1996.²² Målet gällde en ansökan om byte till efternamnet *Leijoncrona*, utdött sedan 1700-talet. Med hänsyn till att de två mest kända bärarna av namnet varit upptagna i flera moderna uppslagsverk, ansågs namnet allmänt känt i den mening som avses i namnlagen. Hinder mot bytet förelåg därför. (Regeringsrätten var dock inte enig i sin bedömning.)

²² RÅ 1996 ref. 29.

4 Något om de s.k. historiska arrendena

Frågan om s.k. historiska arrenden har i flera sammanhang kopplats samman med den nu aktuella frågan om adelns offentlighetsrättsliga ställning. Det finns därför anledning att i denna promemoria teckna bakgrunden till den diskussionen.

Med historiska arrenden avses sådana arrenden som innehafts av arrendatorn och dennes släkt under flera generationer. Frågan om en lagreglerad rätt att friköpa sådana arrenden har varit föremål för överväganden i åtskilliga sammanhang.

Med anledning av en begäran från riksdagens sida²³ tillkallades år 1984 Friköpsutredningen, vars huvudsakliga uppgift var att förutsättningslöst utreda frågan om införande av en friköpsrätt för innehavare av historiska arrenden. Utredningens majoritet avstyrkte införandet av en lag om friköpsrätt.²⁴ Vid remissbehandlingen förklarade sig det övervägande antalet remissinstanser dela utredningsmajoritetens uppfattning att en lagstiftning om friköpsrätt inte borde införas.

Frågan har därefter aktualiserats i riksdagen vid ett flertal tillfällen med anledning av motioner i ämnet. Hösten 1989 framhöll lagutskottet, med riksdagens godkännande, att de krav på en friköpsrätt vid historiska arrenden som framförts under årens lopp måste ses mot bakgrund av att det saknades generella regler som gav en jordbruksarrendator rätt till ersättning för de investeringar som gjorts på arrendestället.²⁵ Utskottet ansåg –

²³ Bet. LU 1982/83:27, rskr. 266.

²⁴ SOU 1986:52.

ar som gjorts på arrendestället.²⁵ Utskottet ansåg – med hänvisning till bl.a. tidigare översyn av spörsmålet som inte lett till lagstiftningsåtgärder – att frågan om ett lagreglerat skydd för jordbruksarrendatorernas investeringar borde bli föremål för en förnyad utredning. Det fick enligt utskottet ankomma på regeringen att bestämma de närmare formerna för utredningsarbetets bedrivande samt att därefter återkomma med ett lagförslag till riksdagen. I frågan om friköpsrätt vid historiska arrenden pekade utskottet på ett antal omständigheter som enligt utskottet utgjorde starka skäl för en sådan rätt och framhöll att en friköpsrätt vid historiska arrenden således borde införas. Det fick enligt utskottet ankomma på regeringen att utforma förslag till lagstiftning och därefter återkomma till riksdagen. Vad utskottet anfört om skydd för jordbruksarrendatorers investeringar och om friköpsrätt gav riksdagen som sin mening regeringen till känna.²⁶

Som en följd av riksdagens beslut tillkallade regeringen 1990 års Arrendekommitté med uppgift att se över vissa regler i arrendelagstiftningen. Kommittén hade som huvuduppgift att utforma förslag till regler som dels skyddar en jordbruksarrendators investeringar på arrendestället, dels ger arrendatorn vid historiskt arrende rätt att friköpa arrendestället.

Arrendekommittén föreslog en särskild lag om friköpsrätt vid historiska arrenden.²⁷ Lagförslaget innebar att en arrendator till jord som omfattas av begreppet historiskt arrende under vissa särskilda förutsättningar har rätt att lösa in den fasta egendom som omfattas av arrendet även om jordägaren motsätter sig det. Arrendatorn skulle när som helst kunna påkalla s.k. friköp genom att väcka talan mot jordägaren vid fastighetsdomstol. Enligt förslaget skulle historiskt arrende anses föreligga när det är sannolikt att den helt övervägande delen av ett arrendeställe inte sedan den 1 januari 1900 varaktigt brukats av fastighetens ägare. Friköpsrätten begränsades dock till att avse vissa jordbruksar-

²⁵ Bet. 1989/90:LU6.

²⁶ Rskr. 1989/90:39.

²⁷ SOU 1991:85.

renden och bostadsarrenden. Friköp skulle enligt förslaget få ske, om huvuddelen av arrendestället sedan minst 40 år före den dag då talan om friköp väckts innehafts och stadigvarande bebotts av arrendatorn eller någon honom närstående.

I Arrendekommitténs slutbetänkande lämnades förslag till bl.a. regler om skydd för jordbruksarrendatorers investeringar på arrendestället.²⁸

Våren 1995 behandlade riksdagen en proposition om investeringar i arrendjordbruket m.m.²⁹ I propositionen föreslogs, på grundval av Arrendekommitténs utredningsarbete, generella regler till skydd för jordbruksarrendatorers investeringar på arrendeställen. Riksdagen antog regeringens lagförslag och de nya reglerna trädde i kraft den 1 juli 1995.³⁰

I propositionen togs också upp frågan om rätt till friköp vid historiska arrenden. Regeringen ansåg att någon sådan rätt inte borde införas, och något förslag till lagstiftning i ämnet lades sålunda inte fram. Till grund för regeringens ställningstagande låg slutsatsen att det i fråga om friköp av historiskt arrende inte kunde anses föreligga ett sådant angeläget allmänt intresse att en lagstiftning om detta skulle vara förenligt med regeringsformens egendomsskydd.

Regeringens ställningstagande föranledde ett antal motioner, vari begärdes att en rätt till friköp vid historiska arrenden skulle införas. Utskottet delade emellertid regeringens uppfattning att en lagstiftning om detta inte skulle vara förenlig med regeringsformens egendomsskydd och avstyrkte de då aktuella motionerna. Riksdagen följde utskottet.

Vid frågans behandling i riksdagen därefter med anledning av motioner har lagutskottet i sina av riksdagen godkända betänkanden inte funnit skäl att frångå tidigare ställningstagande att en lagstiftning på området inte bör införas.³¹

²⁸ SOU 1992:109.

²⁹ Prop. 1994/95:155.

³⁰ Bet. 1994/95:LU26, rskr. 361.

³¹ Bet. 1996/97:LU10 och 1997/98:LU8.

Våren 1999 behandlade lagutskottet ånyo frågan om historiska arrenden. I två motioner från allmänna motionstiden år 1998 hade nämligen yrkats tillkännagivanden om införande av lagstiftning om friköp av historiska arrenden.³²

Utskottet anförde med anledning härav följande.³³

När spørsmålet om införande av en friköpsrätt nu aktualiserats på nytt motionsledes finns det, enligt utskottets mening, anledning att erinra om att det snart har gått tio år sedan 1990 års Arrendekommitté lade fram sitt förslag till lag om friköpsrätt vid historiska arrenden. Sedan dess har förhållandena ändrats i vissa avseenden; bl.a. har antalet historiska arrenden minskat till följd av frivilliga uppgörelser om friköp. En del av dessa friköp har enligt uppgift avsett endast byggnader med intilliggande tomt. Enligt utskottets mening finns det mot denna bakgrund behov av en kartläggning av i vilken utsträckning frivilliga överenskommelser om friköp ägt rum och om det generellt sett alltjämt kan anses föreligga intresse av lagstiftning om friköp av historiska arrenden. En sådan kartläggning bör vidare ha som syfte att utröna huruvida det allmänt sett förekommer problem och tvister i dessa arrendeförhållanden samt vilka villkor som gäller för arrendatorerna. Om den förordade kartläggningen ger vid handen att det föreligger ett behov av lagstiftning anser utskottet att lagstiftningsfrågan förutsättningslöst bör utredas på nytt. Det får ankomma på regeringen att bestämma de närmare formerna för utredningsarbetets bedrivande och att meddela direktiv för arbetet i enlighet med de riktlinjer som utskottet nu angett.

Vad utskottet sålunda anfört bör riksdagen med anledning av motionerna ... som sin mening ge regeringen till känna.

Riksdagen följde utskottet.³⁴

Som ett resultat av riksdagens hemställan fick under våren år 2000 en utredare i uppdrag att biträda Justitiedepartementet med

³² Mot. 1998/99:L503 av Bengt Silfverstrand m.fl. (s) och L506 av Willy Söderdahl m.fl. (v)

³³ Bet. 1998/99:LU12.

³⁴ Rskr. 1998/99:159.

att studera de förhållanden rörande historiska arrenden som riksdagen önskade få belysta. Detta arbete beräknas vara slutfört under år 2002.

5 Hur ser den svenska adeln sig själv i dag?

Nedanstående redogörelse är hämtad från Riddarhusets webbplats på Internet.³⁵ Texten (som är en sammanfattning) beskriver hur den svenska adeln ser sig själv i dag.

”Riddarhuset” står inte bara för själva byggnaden utan betecknar också en institution med stadgar som grundar sig på 1866 års riddarhusordning. Den svenska adeln saknar efter ständsriksdagens upphävande all politisk betydelse men har, liksom för övrigt även adeln i Finland, en offentligrättslig ställning. Ändringar i riddarhusordningen måste godkännas av regeringen, och adeln har en egen typ av beskattningsrätt, den s.k. kapitationsavgiften som varje manlig, myndig medlem av adeln måste erlägga en gång om året. Denna avgift går oavkortat till underhållet av riddarhusbyggnaden. Riddarhuset får inga statliga eller kommunala bidrag.

Vart tredje år samlas representanter för adeln på riddarhuset till ett adelsmöte med förhandlingar, där riddarhusets affärer och verksamhet går igenom. Varje ätt har en röst som utövas av dess huvudman. Vid adelsmötet väljs för den kommande treårsperioden en direktion som ansvarar för förvaltningen av riddarhusets verksamhet. Denna är av en mycket skiftande karaktär. En av direktionens viktigaste uppgifter gäller de 300 fonder som förvaltas av riddarhuset, vilka genererar en ansenlig avkastning som används till utdelning av stipendier och understöd. Riddarhuset förvaltar också flera större egendomar med avsevärda skogs- och

³⁵ www.riddarhuset.se

jordbruksarealer, varav de mest betydande hör till Löfstad slott och det s.k. Kinda-blocket med Föllingsö herrgård, bäge i Östergötland, samt Kronovall slott i Skåne.

Riddarhusdirektionens beslut verkställs av riddarhussekreteraren. Denne är chef för riddarhuskansliet och ansvarar för den dagliga verksamheten.

En viktig del av riddarhuset är den genealogiska avdelningen, under ledning av riddarhusgenealogen. Här förs bl.a. de adliga ätternas genealogier och stamtavlor. Arbetet med stamtavlorna har pågått på riddarhuset i över 200 år och har ett avsevärt personhistoriskt värde. Till genealogiska avdelningen hör också riddarhusets innehållsrika och värdefulla bibliotek. Detta besöks varje år av ett stort antal historiker, släktforskare och andra intresserade. En annan angelägen uppgift för genealogiska avdelningen är att besvara de dagligen inkommande förfrågningarna från alla delar av världen vad gäller svenska adliga ätter, deras medlemmar och ursprung. Vart tredje år ges Adelskalendern ut. Den är en s.k. presenskatalog, där adelns alla medlemmar redovisas.

Riddarhuset har även en viss uthyrningsverksamhet. Medlemmar av adeln kan hyra en del av lokalerna för bröllop, middagar och andra festligheter. Flera av de kungliga akademierna håller sina högtidssammanträden i riddarhussalen.

6 Riddarhusdirektionens synpunkter till konstitutionsutskottet

Företrädare för riddarhusdirektionen lämnade vid besök hos konstitutionsutskottet den 23 november 2000 synpunkter med anledning av motionen. I en skrivelse som då lämnades in till utskottet konstateras att 1723 års privilegiebrev inte längre ger adeln någon särställning, men att det är ett intressant historiskt dokument som kan vara värt att behålla som en spegel av samhällsutvecklingen.

Beträffande riddarhusordningen motsätter sig direktionen att denna upphävs. Som skäl för denna inställning anges i huvudsak följande. I samband med 1866 års representationsreform ansågs att det dittillsvarande riksståndet ridderskapet och adeln inte bara utgjorde en del av Sveriges riksdag – och sålunda en del av staten – utan att adeln dessutom var en korporation med gemensamma angelägenheter som låg utanför dess funktion som statsorgan; bl.a. ägde ståndet viss egendom som finansierats genom avgifter från de ätter som introducerats på riddarhuset. Vidare hade adeln som korporation från medlemmarna av ståndet fått ta emot donationer för bl.a. understöd och stipendier. På motsvarande sätt som när Svenska kyrkan skildes från staten fann man det vid representationsreformen erforderligt att bilda ett rättssubjekt som – sedan adeln upphört som statsorgan – kunde ta över ansvaret för den egendom och de uppgifter som adeln svarade för vid sidan av sin statsrättsliga uppgift. Riddarhusordningen utgör sålunda stadgarna för det rättssubjekt som den svenska adeln i dag bildar. Att i dag upphäva riddarhusordningen skulle innebära att ett ytterligt bekymmersamt och svarbedömt rättsläge skulle uppstå beträffande den egendom som ridderskapet

och adeln nu i form av den existerande juridiska personen äger och förvaltar.

7 Överväganden

Förslag: Ridderskapets och adelns privilegiebrev från år 1723 upphävs.

Den offentlighetsrättsliga statusen hos 1866 års riddarhusordning avskaffas.

Som framgått i avsnitt 2 innehöll 1809 års regeringsform två bestämmelser om adeln. I slutskedet av den grundlagens giltighetstid ansåg framstående bedömare dels beträffande konungens rätt att nobilitera att "befogenheten ... ej begagnats sedan 1904, varför stadgandet numera lär få anses obsolet" (37 §), dels att "[a]delns privilegier av ekonomisk betydelse äro längesedan upphävda; vad i övrigt återstår torde vara ovisst" (114 §).³⁶

Genom 1974 års regeringsform försvann de sista resterna av det gamla ståndssamhället ur vår grundlag. Några övergångsbestämmelser rörande adeln infördes inte. Här kan en jämförelse göras med vad som tidigare föreskrevs beträffande det forna prästeståndets privilegier i den numera upphävda p. 9 av övergångsbestämmelserna till den nuvarande regeringsformen.

Inom förvaltningsrätten har man traditionellt brukat räkna med att det vid sidan av staten och kommunerna finns juridiska personer som har bildats för att ha hand om vissa offentliga förvaltningsuppgifter och som därför har organiserats på ett sätt som avviker från vad som gäller för privaträttsliga juridiska personer. Dessa subjekts särställning kan yttra sig på olika sätt: de-

³⁶ Malmgren/Sundberg/Petrén, Sveriges grundlagar och tillhörande författningar med förklaringar, 10. uppl., 1967, ss. 48 och 136.

ras organisation kan vara bestämd genom lag eller genom stadgar som är fastställda av regeringen, det kan vara föreskrivet i författning att subjekten skall finnas, medlemskap kan vara grundat på tvångsanslutning, beslut av subjektens organ kan överklagas hos en myndighet, etc. Som exempel på subjekt av detta slag kan nämnas Sveriges advokatsamfund,³⁷ studerandesammanslutningarna vid högskolorna³⁸ samt vissa akademier och lärda samfund.³⁹

Det skall dock framhållas att regeringsformen inte känner något mellanting mellan statliga och kommunala förvaltningsmyndigheter och sådana enskilda subjekt, åt vilka förvaltningsuppgifter har överlämnats enligt 11 kap. 6 § tredje stycket. I systematiskt hänseende hör därför de ovan nämnda subjekten till sistnämnda kategori.⁴⁰

Att ridderskapet och adeln hade väsentliga offentlighetsrättsliga uppgifter i äldre tid är naturligtvis uppenbart; fråga var ju om ett av de fyra stånden, dvs. en del av riksdagen. I dagens samhälle fullgör ridderskapet och adeln emellertid inte några som helst funktioner på det offentlighetsrättsliga området. Ridderskapets och adelns aktiviteter, genom riddarhuset, är således numera helt hänförliga till civilrättens domäner. Ridderskapet och adeln är härvid närmast att betrakta som en förening; i vart fall rör det sig till sin karaktär om ett ordinärt privaträttsligt subjekt.

Vad beträffar 1723 års privilegiebrev medger även riddarhusdirektionen att detta numera saknar all reell betydelse. Även om privilegiebrevet således är helt obsolet bör det därför formellt upphävas.

När det gäller 1866 års riddarhusordning får denna numera i praktiken betraktas som stadgar för det privaträttsliga subjektet ridderskapet och adeln. Dessa stadgar har dock klätts i en offentlighetsrättslig skrud (stadfästelse av vissa beslut, kungörande i Svensk författningssamling, m.m.).

³⁷ Jfr ovan.

³⁸ Se förordningen (1983:18) om studerandekärer, nationer och studentföreningar vid universitet och högskolor.

³⁹ Se t.ex. 5 § lagen (1992:318) om överlämnande av förvaltningsuppgifter inom Kulturdepartementets verksamhetsområde.

⁴⁰ Se t.ex. Strömberg, Allmän förvaltningsrätt, 20. uppl., 1999, s. 27 f.

Grundlagberedningen uttalade helt kort att ridderskapet och adeln "är att betrakta som en offentligrättslig korporation för värden av gemensamma angelägenheter".⁴¹ Eftersom det fanns bestämmelser om ridderskapet och adeln bl.a. i den då gällande regeringsformen var det naturligtvis i rent formell mening korrekt att här tala om en "offentligrättslig" sammanslutning. Att denna uppfattning i övrigt byggde på något annat än vad som nu sagts framgår inte av betänkandet. Detsamma gäller konstitutionsutskottets ovan nämnda uttalande vid 1987/88 års riksmöte. Det anges t.ex. inte vilka "gemensamma angelägenheter" som avses; menas därmed angelägenheter som är gemensamma för ridderskapet och adeln eller syftar man i stället på för samhället i stort gemensamma, allmänna angelägenheter? Det är svårt att finna något som talar för annat än att det förstnämnda synsättet är det riktiga.

Det kan numera inte anses finnas några skäl från allmän synpunkt att behålla riddarhusordningens offentligrättsliga status. Riddarhusdirektionen har framfört att riddarhuspalatsets kulturhistoriska värden kan motivera att riddarhuskapitationsavgiftens offentligrättsliga koppling behålls, eftersom de influtna avgifterna används för bl.a. vård och underhåll av palatset. I detta avseende kan först konstateras att denna anknytning inte innebär någon offentligrättslig skyldighet att erlagga avgiften, såsom är fallet t.ex. med avgifter från dem som tillhör den offentligrättsligt reglerade Svenska kyrkan (se 16 § lagen [1998:1593] om trossamfund). I övrigt bör det som invändning räcka med att konstatera att det finns många kulturhistoriskt intressanta byggnader i privat ägo i vårt land och att det har inrättats särskilda former för åtgärder från det allmännas sida i syfte att slå vakt om de värden som dessa byggnader representerar. Det finns inga skäl att ha några speciella lösningar av privilegiekaraktär med avseende på just riddarhuspalatset.

Innebörden av det sagda är naturligtvis inte att staten som lagstiftare skall upphäva riddarhusordningen. I den mån detta alls är möjligt med hänsyn till innehållet i svensk rätt och med beakt-

⁴¹ SOU 1972:15 s. 316.

ande av vårt lands internationella förpliktelser, skulle en sådan åtgärd rycka undan den formella grunden för ridderskapets och adelns existens och därigenom medföra konsekvenser som inte låter sig överblickas.

Vad som nu bör ske är i stället att det allmänna frigör sig från den offentlighetsrättsliga koppling som följer av de i äldre tid givna privilegierna i 5 § 1 mom. och 33 § om regeringens kungörande och stadfästelse. Vidare bör hänvisningarna till regeringen i 6, 21 och 23 §§ utgå. Ridderhusordningen kommer därefter att utgöra en rent intern angelägenhet för ridderskapet och adeln.

Det kan ifrågasättas om ridderhusordningen i dag utgör, eller innehåller, några sådana föreskrifter som skall kungöras enligt reglerna i lagen (1976:633) om kungörande av lagar och andra författningar.⁴² Oavsett hur det förhåller sig med den saken står det i varje fall klart att den inte kommer att göra det efter de justeringar som nu sagts. Den skall därför då utmönstras ur Svensk författningssamling och fulltextdatabasen SFST. Detta sker i administrativ ordning och fordrar inget särskilt regeringsbeslut.⁴³

Även om regeringen själv formellt torde kunna "avreglera" adeln genom förordning (det rör sig ju i grunden om tidigare av Kungl. Maj:t utdelade privilegier, dvs. om gynnande bestämmelser, som nu återtas), finns det flera skäl som talar för att frågan bör underställas riksdagen. Ett sådant skäl är att riksdagen såväl vid 1987/88 års riksmöte som vid sin prövning år 2001 tycks ha utgått från att det rör sig om en fråga som bör hänföras till riksdagens ansvarsområde. Ett annat skäl är att den symboliska betydelsen av en sådan reform kan anses motivera ett riksdagsbeslut.

⁴² Författningar som har beslutats av riksdagen eller regeringen eller av en myndighet under regeringen eller riksdagen skall kungöras enligt den lagen. Med författningar förstås i detta sammanhang lagar, förordningar och andra rättsregler som i 8 kap. regeringsformen betecknas som föreskrifter.

⁴³ Beslutet att bryta den offentlighetsrättsliga kopplingen lär dock behöva kungöras i Svensk författningssamling, eftersom det då kommer att röra sig om en ändring i den däri tidigare intagna ridderhusordningen.

Avslutningsvis finns det anledning att något kommentera följande två frågor som rör ridderskapet och adeln.

Kommittén om medborgarskap har uttalat sig bl.a. om kravet i 8 § första stycket riddarhusordningens på svenskt medborgarskap för rätt att delta i adelsmöte.⁴⁴ Enligt kommittén är detta krav "olyckligt". Kommittén ansåg dock att det låg utanför dess uppdrag att pröva giltigheten av detta medborgarskapskrav.

Sedan riddarhusordningens offentlighetsliga status upphört får det nu nämnda kravet på svenskt medborgarskap bedömas på samma sätt som motsvarande krav i vilken annan enskild sammanslutning som helst.

Det bör vidare framhållas att även frågan om de historiska arrendena (se avsnitt 4) är en rent civilrättslig angelägenhet, även om dagens äganderättsförhållanden kan ha sitt ursprung i de privilegier som i äldre tid tillkom adeln. Att 1723 års privilegiebrev upphävs och att 1866 års riddarhusordning förlorar sin offentlighetsliga status har därför ingen inverkan på den frågans fortsatta hantering.

⁴⁴ SOU 2000:106 avsn. 7.6 och 12.16.